

ÖRKÉNY ISTVÁN

FORGATÓKÖNYV

Tragédia két részben

Barabás Ádám

REVICZKY GÁBOR

Özvegy idősb. Barabás Ádámné,

az édesanyja

BÁNKI ZSUZSA

A Mester

SZILÁGYI TIBOR

Sztella, a partnernője

BÉRES ILONA

Misi bohóc

MIKLÓSY GYÖRGY

Novotni

SZOMBATHY GYULA

Nánási Piri, lektor

KUTVÖLGYI ERZSÉBET

Marosi újságíró

KERN ANDRÁS

Littkéné

TÁBORI NÓRA

Négy katona

SIPOS ANDRÁS

STANISOVSZKY LÁSZLÓ

OROSZ PÉTER

GYÖRKÖS LÁSZLÓ

Pereceslány

KOVÁCS ADÉL f. h.

Bohócok

ECKCSHMIEDT TAMÁS

SZLUSNI CSABA

Munkatársak:

ÉBERWEIN RÓBERT,

GERGELY LÁSZLÓ f. h.,

HÉJJ JÁNOS,

JÁRMAI GYULA,

JUHÁSZ SÁNDOR,

KISS PÉTER,

KOMLÓSI ZSUZSA,

MÓRAY ERNŐ,

NAGY ÁRPÁD,

SPANNBERGER ÉVA,

ZSEDÉNYI ERZSÉBET

Filmoperatőr:

SZALAY ANDRÁS

Dramaturg:

RADNÓTI ZSUZSA

Díszlet:

FEHÉR MIKLÓS

Jelmez:

JÁNOSKUTI MÁRTA

Rendezte:

VALLÓ PÉTER

ÖRKÉNY ISTVÁN FORGATÓ- KÖNYV

Vígyszínház

Örkény István 1977-től 1979-ig dolgozott a Forгатókönyvön. Mielőtt a mű végleges formája megszületett, még egy korábbi változat készült belőle. Az előadásban elhangzó és az 1979-ben könyvalakban megjelent drámában nem szereplő szövegrészek ebből a korábbi változathoz származnak.

Radnóti Zsuzsa

Interjú-részlet Örkény Istvánnal 1975

... Nyilván én vagyok az egyetlen, aki vallom, hogy minden drámai művem az azt megelőzőből következik. Például, nem tudtam volna megírni a *Vérrokonok*-at, ha nem előzi meg a *Holtak hallgatása*, az viszont a *Pisti a vérzivatarban* című darabomnak köszönheti létét. Hogy még pontosabban fogalmazzak: mindegyik az őt megelőző folytatása, és egyszersmind annak megtagadása is. Amiről szólnak, az a folyamatosság bennük, de ahogyan azt elmondják, más és más. Minden darabom dramaturgiája szöges ellentétben áll az elődjével szemben. Hogy az előbb megpendített példánál maradjak: a *Tóték* még hagyományosan cselekményes darab, a rákövetkezőkben az összefüggő mese egyre jobban atomizálódik, a mozaikszerkezet felé közeledve, és ugyanakkor mindinkább absztrahálódik az ábrázolás módja ...

— Ha van bennük folyamatosság, akkor szükségszerűen van bennük valami, ami közös. Mi lehet ez?

— Hogy kivétel nélkül sajátosan magyar az alaphelyzetük.

... Örkény István utolsó drámájának a legendáját korábban ismertük, mint a szövegét. Tőle magától csak annyit hallottunk, hogy készül. Barátai, felesége mesélték, hogy megfeszített erővel dolgozik. Azután Boldizsár Iván baráti búcsúztatójában olvastuk, hogy 1979 tavaszán, amikor már támadott a betegség, hiába biztatták, kergették orvoshoz, Örkény tiltakozott; be kell fejeznie a drámát. Még aznap, mikor a kézirat végére pontot tett, megtántorodott lakásában. Az orvosi vizsgálatok periódusában még dolgozott a kézíraton, a műtétet megelőző napon, kórházi ágyán is tovább csiszolta a *Forgatókönyv* egyik-másik párbeszédét. Amikor már kiesett kezéből a toll, feleségének diktálta a javításokat. Június 22-én bejelentette a körülötte levőknek, hogy most már valóban befejezte a drámát, Lukács György ta-
karította le így halála előtt az íróasztalát. Mert két nappal a tragédia elkészülte után a másik tragédia is lezárult: Örkény István a darab befejezése után befejezte az életét is...

... De amíg korábbi darabjaiban Örkény a nemzeti karakterünket (vagy annak egy-egy jellemző elemét) vizsgálja, a szenvedélyt, a kudarcot elemzi, a *Forgatókönyv* a nemzeti sors számadása. Nem egyetlen vonást – a nemzeti sorsot kutatja. És a történelem, a fátum lényege éppen a változás. Örkény tehát folyamatában ábrázolja a magyar társadalom fejlődésében fontos vagy talán főszerepet játszó sorstársak útját. Alapelvéhez – amely szerint a dráma kulcsa a helyzet – hű marad. De ezúttal a vállalkozás egymást követő, egymásnak ellent-

mondó és egymásra rímelő, ismétlődő helyzetek szövevényes rajzából bontakozhat csak ki. Ez a követelmény a totalitás irányába tolja el a dráma szerkezetét, és ennyiben (de csak ennyiben) a *Pisti a vérzivatárban* folytatásának tekinthető.

Földes Anna *Színház* 1980. jún.

... A *Forgatókönyvre* áll igazán a közhely: hogy annyi olvasata lehetséges, ahány olvasója. Ezt a sokértelmű olvasatot leginkább a *Forgatókönyv* szándékoltan tekervényes alaprajza írja elő. Amelyet csakis strukturalista szövegelemzéssel tudnánk visszaadni, vagyis a jelenetek, helyzetek, szereplők megjelenésének eltűnésének, más alakban való újbóli feltűnésének részletes szám- és sorrend-ábrájával. A *Forgatókönyv*nek úgy van szerkezete, hogy *nincs*. Mondatunk nem tetszetős paradoxon. Annak a – ne féljünk a szótól – történetfilozófiának, amelyet Örkény a maga eszközeivel itt kifejezni kíván, a szerző felfogása értelmében nincs, nem lehetséges szilárd középpontja. A *Forgatókönyv*ben a történelem a saját tengelye körül forog, ismétli önmagát, a szereplők önmagukkal is, másokkal is behelyettesíthetők, színtér és idő sokszorosán behelyettesíthető, *látszatra* minden behelyettesíthető...

... Mert Örkény Istvánt nem a Rajk-per eseménytörténete érdekli, nem is az, amit a személyi kultusz vagy a sztálinizmus magyarországi változatának nevezhetünk. Hanem mindennek a – megint nagyot mondunk – lételméleti lényege. Hogy miként alakul ki, s miként működik egyetlen tudatban, viszonylag rövid idő alatt a hit, a kétely, a ki-

ábrándulás, a felelősség vállalása önmagáért és másokért, a közöny önmagával és másokkal szemben, az elkötelezett szembeszegülés és az elkötelezett önfeladás. Mindez együtt és egyszerre.

Ezért, hogy Örkény történelmi tragédia-játékában nemcsak lineáris cselekmény nincs, de kronológikus idő sincs. A magyar történelem *jelenidejében* tartózkodunk. És a helyszíni időhöz, 1949-hez mérve ez a modellizált *jelenidő* egyszerre 1949, meg 1944, meg 1956. Legújabbkori történelmünk vérzivataros évei, már ahogy ezt a patetikus metaforát Örkény István érzékeli és értelmezi.

Sükösd Mihály *Valóság* 1980.

... A jutalomjáték résztvevői úgy vállalják a megforgatást a porondon, hogy belépnek a cirkusz illúziókeltő játékszabályai által előírt szertartásba; egy rituál szereplői lesznek. Ez a rituál pedig, mint minden szertartás, szimbólikus. Szimbólumai (allegóriái?) könnyen azonosíthatók, a forgás (a megforgatás) a történelem sorsokat meghatározó és előíró örvénylése; a porond a történelmi események felidézésének és lejátszódásának egyidejű színtere; a hipnózis vállalása az emberi (egyéni és közösségi) szabadság feladása és megvalósítása is egyúttal és egy időben; a múltba való vissza- és a jövőbe való előrelépés nem pusztán a hipnózis teremtette szabad lebegés az időben, hanem a létezés bármennyire is fájó realizálása a jelenre félt életben ...

... Hozzá kell tenni azonban ehhez a / talán megengedetten patetikussá megnövelt / kérdéssorhoz azt is, hogy a pátosznak / szónoklatnak / nyoma sincs a *Forgatókönyvben*

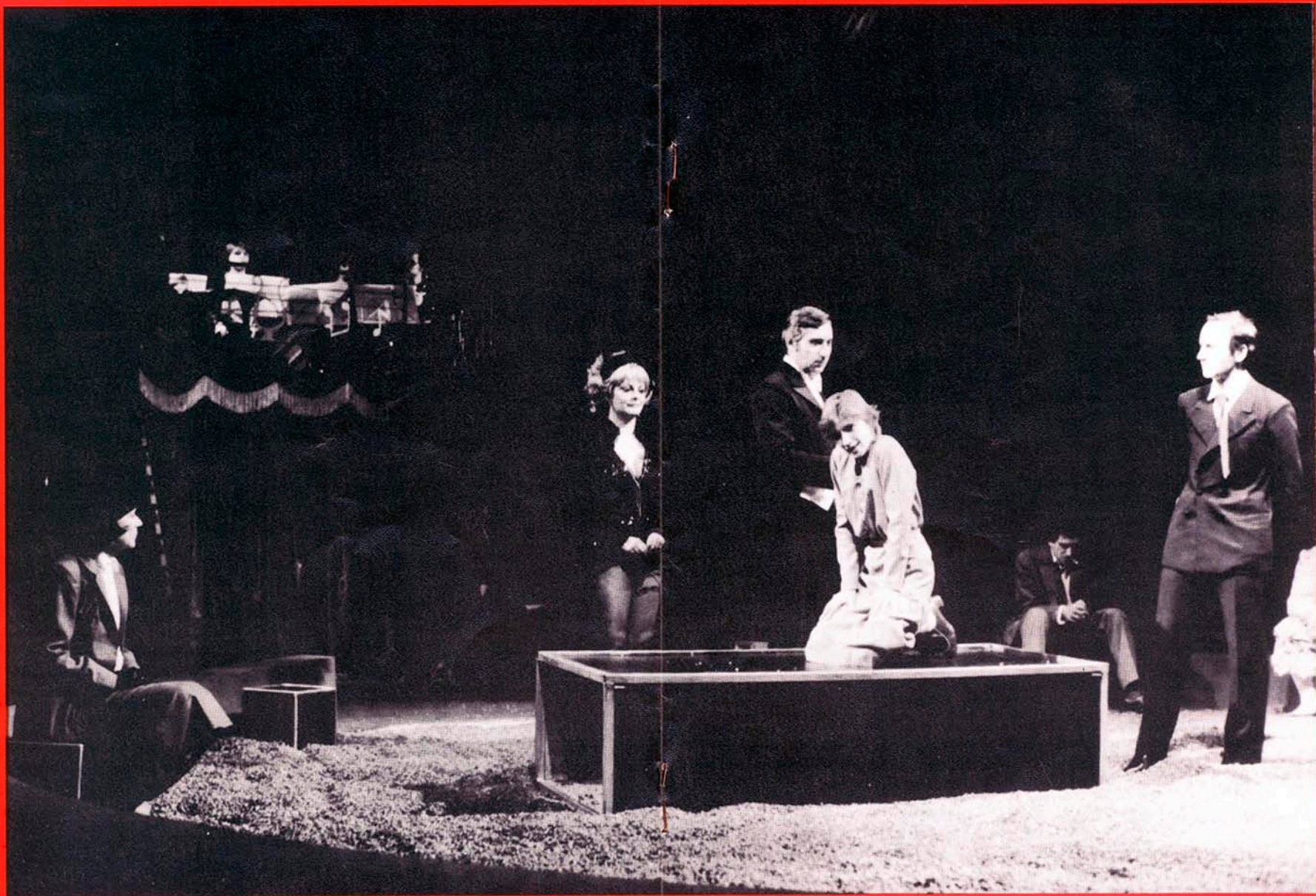

mégpedig *Írónikus dramaturgiája* eredményeképpen ... Ez az *írónikus dramaturgia* a *Forgatókönyv* igazi „porondmestere”, ugyanaz a szerepe mint Hamletnek a színjátszó-jelent irányításában. Demiurgoz. Mindent szabályszerűvé tesz, minden — a szertartás lényege követeli ezt meg — hibátlanul funkcionál.

... Ezt biztosítja az írónikus dramaturgia. A szertartáshoz szükséges szabályszerű és hibátlan funkcionálást. Ezért válik aztán ijesztő hatalommá. Az egymást kiváltó funkcionálás — sorok, — gondoljunk a Hamlet színészjelenetének tükörjék el a Mester értelmezésére — árul el a Mester jutalomjátékát, a cirkuszt, a porondot és alakíttják át a mutatványt és látványosságot tetemrehívássá ...

... Így a cirkusz és a porondjára állított történelmi botrányjáték / a kétes értékű és érvényű tetemrehívás / belső lényege szerint / dramaturgiájának szerepe következtében / írónikus játék, ami nem nélkülözi sem az abszurd, sem a groteszk megjelenési formáit: itt valami olyasmí játszódik le, ami csak a cirkuszban lehetséges, *hipnózis alatt*, történelmi vonatkozásai ~~szűke~~, tehát eleve kérdések és a *Forgatókönyv* valami olyasminek a kimondására vállalkozik és törekszik, olyan elementáris közlésre, amit intellektuális szeméremértés nélkül csak írónikusan lehet kibontani. Minthogy a *Forgatókönyv* nem politikai szónoklat és nem történelmi értekezés, hanem szín-játék.

Bányai János *Híd* 1980. szept.

Valló Péter a Forгатókönyvről

Örkény István Forгатókönyv című tragédiája drámairodalmunkban mindenképpen szokatlan alkotás. Szokatlanság alatt elsősorban nem a mű formai újításaira gondolok, hiszen ezek mögött a dráma- és előadástechnikai elemek mögött egy nagyon is archaikus tragédiaszerkezet bonyolítja a művet.

Abban látom a mű újszerűségét, hogy egy anekdotázó, történetmesélő irodalomban talán eddig a legerőteljesebben próbálkozik a „non-fiction” drámai anyaggá nemesítésével.

Újszerű az is, hogy Örkény – szintén az elsők között – nem parabolákon, nem történelmi példázatokon keresztül adja egy történelmi-politikai-etikai korszak, egy abban harcoló, elbukó, bukducsoló nemzedék katartikus, drámai képét, hanem valóság és teremtmény írói képzelet mozzanatai között haladva végig, sűrített, művészi rendbe kényszerített „valóságot” hoz létre.

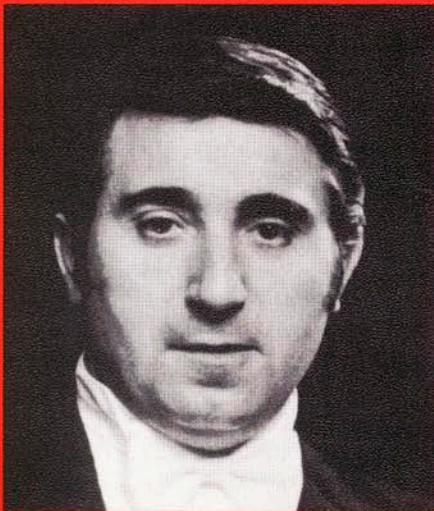
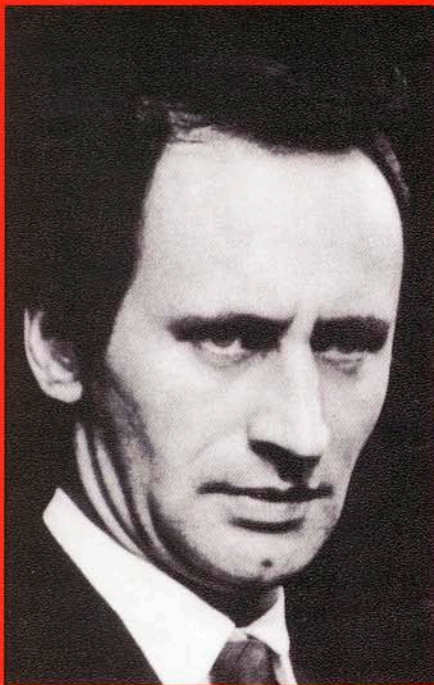
A műnek politikai újszerűsége is van, hiszen az Örkény-nemzedék kétségtelenül eddig legerőteljesebb önvallomása az életét, sorsát, meggyőződéseit, világnézetét meghatározó magyar közelműltről, azokról a folyamatokról, amelyek a kommunista világnézetű, baloldali meggyőződésű emberek ezreit lelkük legmélyéig megérintették, felkavarták; s csak kevesek jutottak túl ezen a válságon, önpusztító, önemésztő önvizsgálatok, a tudathasadást súroló lelkitusák nélkül.

Ennek a tudathasadásig merészkedő önvizsgálatnak a drámája a Forгатókönyv, s mivel anyagát a még élő, munkálkodó nemzedékek által megírt történelmelemből veszi, természet-szerű, hogy a neuralgikus pontok száma és súlya más, mint a történelmi paraboláknál. Főlerősödik ez az érzelmi viharokat keltő hatás – s ez egyben a mű erőssége is – a már említett non-fiction jelleg miatt is.

Örkény drámája újszerűsége, szokatlansága, a magyar drámairodalom német, orosz konvenciók általi befolyásoltságával való szakítása ellenére is szorosan kapcsolódik a XX. századi magyar irodalom legjellegesebb tendenciáihoz, s itt példaképpen nemcsak a Déry-típusú nagy történelmi pannók hitelességét, de a Lengyel József életmű szikár etikumát is említeném.

A dráma sajátosan örkényi színeit, most is a keserű groteszkumban, de még inkább a mű anyagával kapcsolatos személyes fűtöttségben, megélttségben, megszenvedettségben, a „belülről” ábrázolás megannyi fájdalmas igazságában lehetjük föl Ez a kelepce, a hit kelepceje, ismét egy jólismert tragédiaszerkezeti elem felismeréséhez vezet. Az ún. „egérfogó-szituációhoz”. Lassan, lépcsőről-lépcsőre szorul a hurok, s mindenekelőtt az elkötelezett hűség felvillanó fényeinek és a vallatólámpák szemégető, fejlődésként agyig hatoló vakujának tudathasadásában így fogalmaz Barabás: „Újra kell élnem életemet felül kell vizsgálnom tetteimet vissza kell fordítanom a percmutatót, hogy amit eddig a vi-

lágot becsapva a bennem bízókat félrevezetve magamat áltatva való-
nak véltem most visszajáról a szí-
nére fordítva mutassam fel min-
denki előtt önmagam előtt is és ma-
gamra borítsam az itt kiteregetett
egymást kiváltó és egymást felfo-
kozó egymást egymással magya-
rázó bűncselekmények fojtogató
hálóját.”

De nemcsak Barabás Ádám – a vád-
lott – kerül ebbe az egérfogóba. A
tanúk, harcostársak, rokonok
ugyanúgy ennek a tudatos mecha-
nizmusnak a rabjai, sőt maga a Mes-
ter – a mechanizmus működtetője
is kénytelen alávetni magát az általa
irányított folyamat önkényének.
Több ez, mint a Hamlet által szerve-
zett csapda, s több, mint amit Por-
firij lelki presszióval Raszkolnyikov
számára teremt. Mindkét esetben
szembenálló elvek, pozíciók, akár
érdekek működnek, – mint azonos
világnézetű emberek belső paran-
csai, önkéntes kényszerei. Alterna-
tíva nélküli jelenük, jövőmentő két-
ségbeesésük hozza létre a sziszté-
mát, s vállaltatja is velük a pokoli
rendszer reájuk háramló részét. Az
igazi kényszerítő, „rendszer-
vező” erő kívül marad a dráma, így
a determinált hősök körén. Nem
felfoghatatlan, misztikus „molloch”
ugyan, de mégis oly mértékben
szubsztancia-szerű, hogy a hősök-
nek nem lehet más választásuk,
mint létrehozni, belesétálni, kiszol-
gálni, azaz elfogadni az „egérfogót.”

1981

Felelős kiadó: Lázár Egon / Fotó: Keleti Éva
Szerkesztette: Radnóti Zsuzsa / Tervezte: Komanczy Csaba
82001 DATORG Nyomda, Budapest – F. v.: Harkai József

Kedves színházlátogató!

Elsősorban Önre gondolunk,
amikor éttermünket
éjjel 2-ig tartjuk nyitva

FÓRUM GRILL

A színházlátogatók
találkozóhelye
parkolási lehetőség
vacsoravendégeknek
ingyen a garázsban!

FORUM HOTEL
Budapest

Különlegességeink közül néhány:

Kacsamáj parfé
Húsleves omlás fött marhahússal
Tejfeles birkaraguleves
Cspős gombás tojáslepény
Vasalt csirke rostélyon sütte
Rozmaringos ürücomb szalonnás zöldbabbal
Nyárson forgatott sertéscsülök hagymás
burgonyával
Vanília fagyalit forró csoki öntettel
Kapros-túrós palacsinta

Aztaifoglalás:

177-168
178-088

Budapest V.,
Apáczai Csere J. u. 12-14.
1368

SENKI MÁSON...
SEHOL MÁSHOL...

S
Modell

Különleges minőségű,
exkluzív alkalmi ruhák választéka az

S
Modell

üzletekben.

Budapesten,

V., Tanács krt. 6. és 28.

V., Váci u. 4. és 9.

VI., Lenin krt. 85.

VI., Népköztársaság útja 15.

VII., József krt. 14.

VIII., Rákóczi út 64.

XI., Bartók Béla út 21.

XIII., Hegedüs Gy. u. 1.

GRAND HOTEL M THERMAL HOTEL

MÁRGITSZIGET
BUDAPEST

H-1158 BUDAPEST, MÁRGITSZIGET
PHONE 311-000 TELEX 22-5463

Thermal Szálloda
HAWAII
BÁR
DISCO
SHOW
22-04 óráig (vasárnap kivételével)
Raul Gomez es zenekara, valamint az Atlantis zenekar
közreműködnek a Jeszenszky balett táncosai

02024. máj.
Széchenyi

1981. 1. 25.